

ОСНИВАЊЕ ЧИТАОНИЦЕ И РАЗВОЈ БИБЛИОТЕКЕ У УЛЦИЊУ (1884—1984)

(Поводом 100. годишњице настанка)

Новембра 1880. године Улцињ и његово приморје су коначно ослобођени од турске окупације¹ и безусловно прикључени својој матици — црногорској држави. Убрзо су услиједиле битне и значајне квалитативне и квантитативне промјене код становништва Улциња и његове околине. Према неким подацима тада је било око 7.000 становника претежно муслиманског вјероисповиједања. Било је и нешто католичких породица, затим ромског и црначког становништва.

Улцињско становништво се занимало поглавито поморством, поморском привредом и маслинарством, као и трговином и занатима везаним превасходно за ове основне привредне гране. Године 1881/82. у граду је било 87 трговачких и 29 занатских радњи. Улцињани су тада имали 145 бродова мале и велике пловидбе.

Новоустављена црногорска власт, уз то што је подстицала постојеће привредне активности, предузимала је одређене мјере (мелиорацијске и др.) за унапређивање пољопривреде, саобраћајне инфраструктуре итд. Будући да је Улцињ одређен за главно административно-управно сједиште Приморске

---

¹ Након успјешно вођених ослободилачких ратова (1876—1878), Берлинским уговором територија Црне Горе је удвостручена. Црногорска војска је у поменутом рату ослободила Улцињ концем 1877. и већ почетком јануара наредне године успостављена је црногорска власт. Међутим, на захтјев Аустро-Угарске одлукама Берлинског уговора Црногорци су Улцињско приморје морали вратити Порти. Послије низа дипломатских перипетија на међународној сцени, примопредаја Улциња и његовог приморја обављена је 26. и 27. новембра исте, 1880. године и отада је ово подручје трајно остало у саставу црногорске државе. Прва црногорска управа је трајала од јануара 1878. до фебруара 1879. године.

нахије, односно округа, организован је у њему низ јавних служби. Улцињ је постао сједиште гувернера, окружног суда, окружног начелства и других носилаца и извршилаца управне и судске власти.

Црногорска управа је већ од самог почетка поклањала пажњу култури и просвјећивању. За овим облицима друштвене надградње и неопходним условом преображаја осјећала се императивна потреба, тим прије што је културни ниво становништва био на веома ниском ступњу. Велики проценат становника није посједовао ни елементарну писменост (толико да зна написати своје име и презиме), коју су стицали у мухамеданским школама, тзв. мејтепима, у којима су се механички усвајала одређена „знања“ искључиво из Курана. Када је црногорски књаз Никола I Петровић Његош учинио прву званичну посјету Улцињу средином 1881. године, обишао је и „варошку школу“, која је била смјештена при некој од улцињских џамија. Том приликом је рекао једном од ђака да нешто прочита и овај је читао из Курана „пјевајућим гласом по обичају турском“. А када је ученик запитан да ли је схватио што чита, одговорио је „да не разумије ни једне ријечи, јер је писано на турском језику“.²

Стога је црногорски књаз наредио да се отвори школа која ће обезбјеђивати дјечи знања „неопходна за грађански живот, за поморство и трговину; да дјеца науче писати, читати и рачунати једним језиком којим се то лако постићи може.“³ Ова књажева „заповијест“, и касније иницијативе улцињског гувернера војводе Сима Поповића, реализоваће се тек школске 1885/86. године. Тада је отворена прва црногорска основна школа у Улцињу, која је оставила снажан печат на просвјећивање народа овога краја.

Упоредо с иницијативама и припремама за оснивање школе јавила се идеја о отварању још једне установе неопходне за просвјећивање и културну еманципацију народа — читаонице у Улцињу. Читаоница је основана почетком 1884. године. Њено оснивање представљало је, без сумње, значајан догађај у улцињској средини и у црногорској културној јавности, шире узето. Била је то четврта по реду народна читалница са библиотеком у новоослобођеним крајевима послје Берлинског конгреса (1878). Оснивање читаоница са књижницама у тек ослобођеним варошима, након ослободилачких ратова 1876—1878. године, вршило се по сличним принципима на којима је радила позната Цетињска читаоница (1868). Цетињска читаоница, са својим програмским задацима и широким спектром културно-просвјетног дјеловања, служила је у ствари за образац. — Прво је у Подгорици формирана народна

² Глас Црногорца, X/1881, бр. 4 (24. јануар), стр. 4.

³ Исто, X/1881, бр. 36 (6. септембар), стр. 1.

читаоница јануара 1881. године са 25 редовних и 4 почасна члана (у току прве године рада број чланова је порастао на 48),⁴ затим у Бару 22. марта са 64 члана⁵ и у Никшићу 7. априла исте године (1881) са 46 чланова-утемељивача.⁶ Ове читаонице су од самог почетка имале матичне функције, у правом смислу ријечи биле су нуклеусти јавног дјеловања и културно-просвјетног зрачења, настојећи да окупе све љубитеље књиге и културног напретка без обзира на националну и вјерску припадност. Читаонице у поменутиим мјестима су убрзо формирале и своје библиотеке, чији су дародавци у књигама и новцу били најистакнутије личности политичког и културног живота црногорског, истакнутији трговци и занатлије, као и поједини пријатељи прогреса Црне Горе који су живјели изван њених граница.

Послије ликвидације међународног спора око припајања Улциња Црној Гори концем 1880. године, поставило се питање оснивања и читаонице у Улцињу. Главну иницијативу у том правцу водио је војвода Симо Поповић. Протекле су, међутим, пуне три године док су се стекли услови да се она конституише почетком 1884. године.

Када је основана прва улцињска читаоница — писци који су се до сада бавили овим питањем нијесу тачно утврдили.⁷ Ми

⁴ Исто, X/1881, бр. 4 (24. јануар), стр. 4.

⁵ Исто, X/1881, бр. 13 (28. марта).

⁶ Исто, X/1881, бр. 18 (3. маја), стр. 4.

⁷ Др Нико С. Мартиновић у својој студији „Развој библиотекарства у Црној Гори од Петра II Петровића Његоша до 1945. године“, објављеној у књизи: „Проблеми библиотекарства у Црној Гори“ (Цетиње 1965), на страни 26. констатује да је Улцињска читаоница основана крајем 1881. године и да је главну иницијативу у том правцу водио војвода Симо Поповић. Извор на који се Мартиновић позива наведен је у броју 32, а односи се на биљешку коју је *Глас Црногорца* донио 3. маја у рубрици „Домаће вијести“. Очито, ради се о превиду, јер се ова биљешка односи на Читаоницу у Никшићу и само се узгред помиње као жеља да ће се основати и читаоница у Улцињу. Та биљешка дословце гласи (у дијелу који се односи на Улцињску читаоницу): „Са радом да је и у Никшићу основана читаоница. Ово је већ четврта читаоница у нашој драгој отабини. Сад можемо рећи да свако наше веће мјесто (осим Улциња, који неће хтјети од дуго изостати иза својих претходника) има по једну своју читаоницу, у којима ће, иако скромно, ипак горјети по једна свјежица просвјете“. Цитирана вијест датира од 25. априла, с тим што је објављена 3. маја 1881. године у поменутом листу, и то искључује логичност позивања на овај извор, јер, како је већ речено, аутор тврди да је читаоница основана крајем те године. И други историчари који су дотичали ово питање погрешно датирају вријеме настанка Улцињске читаонице. Тако, на примјер, др Ђоко Пејовић у својој књизи „Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852—1916“ (Цетиње, 1971) на стр. 219. каже: „Читаоница са књижном основом основана је у Улцињу, на иницијативу војводе Сима Поповића крајем 1881. године“. Додуше, Пејовић се позива на претходно поменутог аутора, али у напомени примјењује да се њено оснивање може претпоставити на основу података које овај нуди. Ни други писци који помињу Улцињску читаоницу и годину њеног настанка нијесу критички

сматрамо да ћемо на основу поузданих извора које имамо успјети да ријешимо то питање.⁸

Да 1883. године још није била отворена читаоница у Улцињу говори и податак у листу *Глас Црногорца* у којему се истиче потреба оснивања читаонице. Тек наредне, 1884. године, почетком јануара одржана је оснивачка скупштина, на којој је изабрана и прва управа читаонице. Прву управу од три члана сачињавали су: др Н. Ораовац, предсједник, С. Јовановић, дјеловођа и библиотекар, и командир Мехмед-бег Ресулбеговић, благајник (књижничар).⁹

Тако је, дакле, почетком 1884. године Улцињска читаоница отпочела рад. Уз Читаоницу је убрзо почела рад и библиотека. Других података о Читаоници у Улцињу из првих година њена рада нема. Не зна се ни гдје је она била смјештена, ни колики је њен књижевни фонд био. Поуздано се, међутим, зна да је управа одмах по конституисању наручила и новине, међу којима „осим српских, има и хрватских, руских, талијанских и турских“,¹⁰ што говори да је и у првој фази рада Читаонице политика набавке периодичних публикација исправно постављена; тј. да је вођено рачуна о потребама етнички хетерогеног становништва улцињског подручја уопште. Према томе, Улцињска читаоница је настојала од свог почетка да буде у служби народа овога краја, што значи да је она, иако скромно, вршила значајну не само просвјетно-културну већ и политичку мисију на свом подручју.

У трагању за писаним изворима о раду Улцињске читаонице у првим годинама њеног рада нијесмо наишли на податке. Требало је да протекне готово деценија од њеног настанка, па да се наиђе на још један писани траг који недвосмислено свједочи не само о постојању Читаонице већ и о њеном „континуитету“ Она се, заправо, помиње 1894. године у првом црно-

---

преиспитивали нити трагали за изворима, већ су једноставно преузимали 1881. годину као сигурну и готову чињеницу, па је отуда уследила заблуда у погледу времена (године) настанка ове значајне културно-просвјетне инсталације. Није сувишно напоменути да је било и новинских написа у којима се за годину оснивања ове читаонице узима прва година нашег вијека, то јест 1901. година (види М(ашан/П(авићевић): ПЕДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА РАДА УЛЦИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ. — *Политика*, 1956, 21. новембар, стр. 8).

⁸ Писац ових редова имао је част да буде члан Организационог одбора за стогодишњицу библиотеке, која је прослављена у 1881. години. Том приликом биран је и у Редакцију за израду споменице. Прихватајући се задатака да напишем прилог о постанку Библиотеке у току истраживања, наишао сам на вјеродостојне податке који говоре о томе да је Улцињска читаоница основана тек почетком 1884. године, а не 1881. године, како се до сада мислило и писало.

⁹ *Глас Црногорца*, XIII/1883, бр. 5. (29. јануар), стр.

¹⁰ Исто.

горском уџбенику географије,¹¹ чији је аутор књижевник Митар Ивелић. Овај, иначе улцињски учитељ (од 1886. до 1892. године), нашао је за сходно да међу важније институције мјеста у свом уџбенику помене и Улцињску читоницу. Он је, наиме, приликом писања о Улцињу записао и сљедеће: „У Улцињу се налазе основне школе (основна школа — Д. М.), мухамедански мејтеп, двије православне цркве, једна римокатоличка и девет џамија; ту има читаоница (курзив наш), пошта и телеграф, окружни суд, опћинска управа и управа поморска“.¹² Овај податак о Улцињској читаоници свакако датира из 1891. или евентуално почетка 1892. године.¹³ Према томе, податак из Ивелићевог уџбеника географије указује на то да је Улцињска читаоница без сумње радила и на почетку задње декаде минулог вијека. Да она одиста тада није интензивно дјеловала и да се њен рад није увелико осјећао (зрачио) у улцињској средини, не би је Ивелић уврстио међу важне улцињске просвјетне, управно-судске и друге градске установе.

Поред наведених, о раду Улцињске читаонице имамо и још неколико драгоцјених података из потоње деценије XIX вијека, што их је нотирала црногорска периодика. Наиме, за 1898. и 1899. годину регистровано је неколико занимљивих појединости о културно-просвјетним манифестацијама Читаонице и њеном удјелу у формирању музичких дружења, о томе ко је тада био предсједник Читаонице, итд. Заправо, званични лист *Глас Црногорца* прво доноси вијест, свог дописника из Улциња, да је јуна 1898. године, на основу „програма“ који је сачинио Управни одбор Читаонице, организован „скуп пред читаоницом у коме је било мноштво народа са свом својом народном музиком и пјевачима.“, којему је „уз лијепи сједник и брачки разговор“ предсједавао управитељ Приморске нахије Марко Петровић. У напису се даље износи: „пјевало се разних пјесама, кола, па и оно црногорско „оро“ којему се утијечаху на игру и наши Мухамеданци и други“, с тим што „хотијаше се заорити и по која арнаутска висока арија“ Спектакл су увећавали ватромет и „ракетне пуцњаве“.¹⁴

Из другог једног написа који доноси никшићки лист *Оногит* за потоњу годину прошлог вијека, из пера истог аутора, види се да је Улцињска читаоница излазила из уских оквира, као и остале оновремене црногорске читаонице, то јест да је све-страно развијала своју ширу културно-просвјетну дјелатност:

¹¹ Митар Ивелић: *Земљопис књажевине Црне Горе*. Издава школска комисија као рукопис. Цетиње, Књажевска/ црно/орска/ државна штампарија, 1894.

¹² Исто, стр. 14.

¹³ Ивелић је умро октобра 1892. године, прије него што му је рукопис уџбеника земљописа надлежни орган црногорске управе (Школска комисија) примио за штампу. — Уџбеник му је, у ствари, двије године доцније, што ће рећи посмртно, штампан „као рукопис“.

¹⁴ *Глас Црногорца*, XXI/1892, бр. 43, 24. октобра, стр. 4.

окупљала љубитеље књиге и културног напретка уопште, без обзира на конфесионалну, националну и социјалну припадност, и утирала пут ка бржем културном препороду и преко других манифестација, о чему говори и податак да је управо те, 1899. године, омогућила оснивање „Удружења Пјевачког друштва Оцињског“, које је радило у њеном окриљу. Ово сазнајемо из вијести од 1. јуна из Улциња, објављене у поменутој никшићкој новини, у којој се, између осталог, каже да је 22. априла 1899. године основано поменуто друштво. Друштво је приликом конституисања сачињавало 26 чланова „од све три вјероисповиједи“ То није била „баш велика множина, али као за први пут довољан је број“ — констатује дописник из Улциња.¹⁵

Управа Улцињске читаонице „одмах је друштву изволила уступити један свој локал за обучавање“ Хроничар с тим у вези констатује да је ово разумијевање „Читаонице наспрам друштва достојно сваке похвале; а њезином предсједнику г. Луки Ђуровићу нек служи на част и хвалу“.¹⁶ Друштво у почетку није имало „специјалног учитеља“, па га је стога привремено инструирао мјесни свештеник Јован Вујановић, а у народним пјесмама га је обучавао Сретен Туковић.¹⁷ Наводи се и то да је „Г. А. пл. Занбелли на свом повратку из Бара“ посјетио друштвене просторије и том приликом обећао да ће чланове музичког ансамбла подучавати „на флаут и клавир српских и руских пјесама“.¹⁸ Међу првима који су помогли Друштво спомиње се и митрополит Хаџи Сава Косановић, који је, иначе, био и познати добротвор Читаонице.¹⁹

Сама чињеница да је Улцињска читаоница благоданом полагала рад прве улцињске музичке дружине,²⁰ уступајући за пробе музичара једну своју просторију („један свој локал“), упућује на закључак да је имала релативно повољан смјештај.

¹⁵ /Нико/ В/учковић /Сарап/: Улцињ, 18. јуна 1898 г. — *Глас Црногорца*, XXVIII/1898, бр. 26, 27. јуна, стр. 2. Потпис: В-ћ.

¹⁶ /Нико/ В/учковић/ С/арап/: (Удружење Пјевачког друштва Оцињског). — *Оногост*, Никшић, II/1899, бр. 7, 24. јун, стр. 2.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

²⁰ О потреби и потенцијалним условима рада музичког улцињског друштва доста сликовито говори и овај цитат: „Овдје једно такво пјевачко удружење има велику сврху, а особито су потребе изискивале да се друштво конституише. Пошто су овдје све три вјероисповијести, образована интелигенција, често пута, особито љети, ова варош има пуно странаца, а сувише и наш стародревни Град — то сви ти узроци наводе: да би греота било код оволико красне, способне омладине, а да и наш град не запоје оном љубављу са којом су наши претци оставили га потомству“ (Оногост, цит. бр.) Дакле, аутор овог написа указује и на потребу стварања музичких група ради задовољавања културних потреба и грађана и туристичке клијентеле, иностране, која је већ у то вријеме увелико посјећивала најјужнији црногорски град, као туристичко-купалишно и рекреативно мјесто, већ познато на тадашњем туристичком тржишту Европе.

Да ли је Улцињска читаоница, по угледу на Цетињску и друге црногорске читаонице (Подгоричку и Никшићку), имала своја правила (статут) на основу којих је развијала своју програмску активност у првим годинама свога постојања и рада — нијесмо могли посве сигурно утврдити. Према неким индицијама изгледа да је 1898. године имала статут, односно устав, како се тада звао овај нормативни акт. „Устав“ Улцињске читаонице је урађен по узору на „Устав Друштва Цетињске читаонице“, донесен пет година раније (1893).²¹

О даљем, свакако континуираном раду и релативно плодној активности Улцињске читаонице почетком овог вијека сазнајемо такође из једног важног новинског написа истог дописника (потписан псеудонимом Приморац), који је објавио *Глас Црногорца*. У овом допису, датираном 20. јануара 1902. године, дате су занимљиве информације о годишњој скупштини „Друштва улцињске српске народне читаонице“. На скупштини, одржаној тога дана, стара управа је поднијела извјештај „о стању читаонице“ за претходну, 1901. годину, из којег дознајемо да је добијала на поклон поједине периодичне публикације. Дародаваоци су били: митрополит Сава Косановић „који је у течају цијеле године давао друштву више књижевних и политичких листова“, затим „његово сијатељство Књаз Ухтомски“ који је шилао свој лист *С. Петербуршке Вѣдомости* („Петербуршке новости“) и др Јован Динић из Београда који је слао за пола цијене часопис *Српски архив за целокупно лекарство*. Друштво је „у сједници својој ријешило“ да дародавцима „изрече јавну благодарност“. Послије усвајања извјештаја о финансијском пословању, расправљало се о набавној политици и одлучено на које ће се периодичне публикације Читаоница претплатити за текућу годину, да би, напokon, била овлашћена Управа да се обрати уредништвима неких српских новина да би „шиљали своје листове у пола цијене“ Након тога је тајним гласањем изабрана управа у саставу: предсједник Марко Драговић, секретар Окружног суда; потпредсједник Филип Токић, капетан; секретар Буро Бурашковић, писао Окружног суда; благајник (тј. књижничар) Илија Срзентић, писао Окружног суда. Тако је, дакле, старој управи изгласано повјерење и за наредни мандатни период. У Управни одбор бирани су: капетан Крцун Војводић, члан Окружног суда; „финанцијални“ капетан Филип Бурашковић; капетан Алфердо Трцета и учитељ Илија Лопичић.²² Ови релевантни подаци за праћење рада Улцињске читаонице на освитку овога вијека утолико су занимљивији што указују и на процедуру рада

²¹ Устав Друштва Цетињске читаонице, Цетиње, Књ/ажевска/ црн/огорска/ државна штампарија, 1893.

²² Нико Вучковић Сарап/ Приморац: Улцињ 20. јануара 1902. — *Глас Црногорца*, XXI/1902, бр. 5, 2, фебруара, стр. 4.

Скупштине Читаонице, која умногоме подсећа на данашње вођење годишњих скупштина (по унапријед утврђеним пословницима!).

Интензивнији културно-просвјетни рад Улцињске читаонице, по свему судећи, није дуго трајао. Услиједила је пауза од неколико година. Од 1902. године па све до 1910. године нема никаквог помена о њеном раду, или бар нама није познат. Може се тврдити да није ни радила. Да је била уташена тих година закључује се и по томе што о њој нема података у „Статистици читаоница у књ/ажевини/ Црној Гори за 1908. годину“,²³ који су званичници дали у виду табеларног прегледа за остале културне установе ове врсте у црногорској држави. У поменутом прегледу рубрика „Приморско-црмничка“ област остала је непопуњена. Будући да се ради о званичним статистичким подацима, саопштеним „Из канцеларије Статистичког одсека књ/ажевског/ мин/истарства/ унутрашњих дјела“ (под бр. 9395 од 17. децембра 1909. године) са Цетиња, нема никаквог разлога сумњи да мјеродавни орган управе није „посједовао“ податке и о Улцињској читаоници, или да их је омашком изоставио! Овоме иде у прилог и вијест коју је 1910. године донио *Цетињски вјесник* о „поновном оснивању“ читаонице у Улцињу, којом су, на основу нових правила, руководили најугледнији грађани овога мјеста. Та новинска вијест гласи: „Овијех дана основана је у Улцињу читаоница, чија су правила већ потврђена од надлежне власти. У Управу су изабрани: поп Јован Вујановић, предсједник општине И. Срзентић, Машан Вујовић, члан општинског суда, учитељи Ђ. Ђуришић и Н. Стојовић и Јован Павловић трговац“.²⁴ Но, кризни период и застој Улцињске читаонице прекинут је само за кратко. Прилике настале балканским (1912—1913) и првим свјетским ратом (1914—1918) обуставиле су њен рад.

Такав је био рад Улцињске читаонице од њеног настанка до краја самосталности црногорске државе.

МЕЂУРАТНИ ПЕРИОД (1922—1941)

Послије окончања првог свјетског рата и уједињења (1918), Улцињска читаоница није одмах наставила рад. Да ли је нешто њеног књижевног фонда и инвентара из предратног периода сачувано — није нам познато. Требало је, међутим, да прођу скоро три године од завршетка рата па да и у новој држави дође до обнављања њеног рада. Отворена је „по трећи пут“ у прољеће 1922. године. То сазнајемо из листа *Црна Гора*, чији дописник из Улциња саопштава о „оснивању мјесне читаонице. Ова вијест дословице гласи:

²³ *Глас Црногорца*, XXXVIII/1909, бр. 55, 29. децембра, стр. 7.

²⁴ *Цетињски вјесник*, III/1910, бр. 88, 6. новембра, стр. 4.

„Овдје је у прошлој недјељи одржан скуп чиновника и грађана, ради оснивања народне читаонице, којему су се грађани радо одазвали и изабрали привремену управу ради уређења друштвеног правилника и т.д.

Отварањем ове читаонице, у којој су уписани чланови без обзира на партијску подвојеност, учврстиће се још боље слога и љубав, која данас постоји међу овд/ашњим/ грађанима“²⁵

У Управу су изабрани: др Марко Поповић, улцињски љекар, затим: учитељ Љубомир А. Булатовић, др Марко Газивода, професор Ниже гимназије, муфтија Хасан Маврић и Оскар Марић, професор. За предсједника је изабран др М. Поповић. Почетни књижевни фонд формиран је од поклона које су дале истакнуте личности културног и јавног живота. Према неким подацима, број књига је у почетку варирао између 400 и 500 примјерака. Корисници читаоничких фондова били су преважно ученици улцињске гимназије, која је радила у периоду 1919—1926 / 27. школске године.

Године 1927. дотадашња читаоница је преименована у Народну читаоницу, што се сазнаје и из званичног печата установе (имала је печат елипсастог облика на коме је био урезан текст: Народна читаоница Улцињ основана 1927. године). Према неким сјећањима, имала је око 80 чланова и радила је цјелодневно: организовала је томболу ради сакупљања прихода за набавку књига и давања надокнаде послужитељу. Од инвентара је имала свега два ормана, четири стола и 12 столица. Била је смјештена поред Пристана, у приземљу данашње куће Хајдуковића до 1927. године, а од тада у омањој кући на углу, на чијој је фасади постављена Спомен-плоча о стогодишњем јубилеју (Sic!). Маја 1932. године пресељена је у приземље садашњег објекта „Путник“, а 1934. године смјештена је у просторијама Основне школе, тдје је остала до 1936. године. Почетком 1937. године поново се сели — у просторије данашње бријачнице Абразовића, испред Сахат-куле. Тада ради под називом „Гајретова читаоница“ (због помоћи коју јој је слало Гајретово друштво из Сарајева).²⁶ Читаоница окупља напредну омладину Улциња, због чега су је мјесне власти ставиле на индекс и крајем 1937. године дале налог за њено затварање.

²⁵ Ђ.: Оснивање читаонице. — Црна Гора, III/1922, бр. 25, 14. априла, стр. 2. У оквиру рубрике: Пишу нам из Улциња.

²⁶ Гајрет, културно-просвјетно друштво у БиХ (основано 1903), у складу са својим програмским циљевима (потпомагање муслиманске омладине да се школује на средњим, вишим и високим школама, и уопште стварање муслиманске интелигенције, то јест окупљања Муслимана, који су „национално оријентисани као Срби“ и настојање „да у српском националном духу одгоји што више неопређиљених муслимана — види Енциклопедија Југославије, 2, Загреб MCMLVI, стр. 84), покушало је да преко Улцињске библиотеке дјелује у правцу остваривања своје идеологије.

И поред тога, она је повремено радила, углавном до капитулације предратне Југославије.

Судбина Улцињске читаонице у току окупације за вријеме другог свјетског рата била је слична многим културним институцијама истог или сродног профила у другим мјестима. Читаоци, који су уочи рата узели књиге на коришћење, нијесу их вратили. Окупаторске власти су књижни фонд и инвентар посве разнијеле или уништиле. Читаоница није радила.

КРАТАК ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ПОСЛИЈЕ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА²⁷

Непосредно по ослобођењу — у првим годинама поратног периода, послије успјешно окончаног народноослободилачког рата и социјалистичке народне револуције у нашој земљи, услиједила је фаза обнове и изградње ратом опустошене земље.

И на подручју Улциња услиједила је обнова. Нова социјалистичка власт и организација Народног фронта, као организатора и носиоца свих акција обнове и изградње, бринула је и о просвјетним и културним приликама. У складу са општом политиком оснивања оних институција које ће бити окосница културног дјеловања и услов даљег културног развоја настојало се да се превасходно отварају „домови културе у свим општинама, а по могућности и у свим селима“, како би се убрзала и омогућила „обнова духовног живота нашег народа“. И у Улцињу је изграђен Дом културе, у коме је почетком 1948. године отворена Библиотека са читаоницом — ради задовољења основних културних потреба најширих народних слојева.

Отварању ове и сличних библиотека у другим градовима Народне Републике Црне Горе претходило је доношење „Правила народне књижнице и читаонице“ 1947. године, које је одобрило надлежно министарство просвјете. У овим Правилима одређени су задаци за сваку народну књижницу и читаоницу:

„1) Да свестрано буди интерес за просвјећивање широких народних маса.

2) Да набавља књиге, часописе и новине.

3) Да својим члановима даје књиге и часописе на читање код куће, на реверс.

4) Да приређује што чешће састанке у просторијама књижнице на којима ће се водити разговор о ономе што су поједини чланови читали.

5) Да предузима и ради све оно што иде у прилог народном просвјећивању и његовом економском и политичком уздицању, помажући сузбијање неписмености и рад чаталачких група.

²⁷ О савременим функцијама Народне библиотеке „Мирко Срзентић“ у Улцињу опширније у чланку Ф. Крома.

6) Да сарађује на културно-просвјетном пољу са мјесном народном влашћу и народним организацијама: Народним фронтом, Народном омладином, А.Ф.Ж. и Синдикатом“.²⁸

Ова Правила су подстицајно дјеловала и на покретање иницијативе у Улцињу, коју је дала група угледних грађана.²⁹

Процедура око оснивања Библиотеке са читаоницом спроведена је до краја априла те године. Одлуку о оснивању Библиотеке донио је Народни одбор Улциња. (Библиотека је уведена у регистар под бројем 18). У складу са чл. 1 поменутих Правила, да се, „народној књижници и читаоници може дати име неког заслуженог писца, јунака и заслужног човјека дотичног краја“, након постигнуте сагласности Удружења бораца и Народног одбора, Библиотека је добила званични назив: **НАРОДНА КЊИЖНИЦА И ЧИТАОНИЦА „МИРКО СРЗЕНТИЋ“ — УЛЦИЊ**. Име је добила по студенту овога краја који је 1. фебруара 1935. године погинуо у борби за аутономију Београдског универзитета. Текст назива је урезан и у први печат и штампбиљ новоосноване установе.

Библиотека је почела са дијелом књига који је пронађен из предратних фондова, од поклона и са нешто оскудног инвентара. Тако се, попут феникса, из сопственог пепела поново рађала и васкрсавала. У ствари, обновљена је по четврти пут.

Улцињска читаоница је у почетку радила по 2—3 часа дневно. Имала је само једну службену функцију — позајмицу. Издавала је књиге дјец и одраслима. Први радници у Библиотеци су на добровољној основи руководили и бринули о раду Читаонице, све до 10. марта 1955. године. Ипак, њен се рад 50-тих година није у довољној мјери осјећао. Из средстава јавног информисања сазнајемо да је тај рад био веома слаб. О томе је титовградска *Побједа* писала сљедеће: „Градска читаоница „Марко Срзентић“ у Улцињу посједује преко хиљаду књига из разних области, али оне се не користе довољно. Њих узимају на читање искључиво ђаци који их прилично неуредно враћају. Ипак је читаоница отворена преко читавог дана, рјетко ко наврати у њу да би узео књигу или прочитао дневну штампу. Поред тога, чланови читаонице нередовно плаћају

²⁸ *Правила народне књижнице и читаонице*. Цетиње 1947. (ШИП „Обод“), стр. 3—4.

²⁹ Ова правила су подстицајно дјеловала и на покретање иницијативе у Улцињу, коју је дала група угледних грађана. Међу њима су били: др Марко Поповић (син војводе Сима, иначе лекар улцињски), Петар Николић, Миња Николаидис, Тодор Хајдуковић, Хасан Маврић и Тодор Дучић. Они су ушли у први Одбор читаонице, који је проширен новим члановима (Радован Вукићевић, Мухо Ђурковић и Петко Брајовић). Приликом конституисања Управног одбора за предсједника је изабран др Марко Поповић, за секретара П. Николић, а за благајника — књижничара Тодор Дучић.

чланарину, чиме се онемогућава набавка нових књига³⁰. Неколико година касније, у једном чланку београдске *Политике*, апелује се на Улцињане „да учине све што је потребно да ова важна установа поново постане оно што је била некад: центар просвете, књижевне, политичке и културне делатности“³¹. Тада је у погледу књижног фонда Библиотека била јако сиромашна. Средином 1955. године посједовала је свега 2.426 књига (767 за дјецу и 1.659 за одрасле). (Ове књиге су добијене искључиво од поклона.)

Од 15. маја 1955. године ова културна установа добија нови службени назив: ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА И ЧИТАОНИЦА „МИРКО СРЗЕНТИЋ“ — УЛЦИЊ. Настале су повољније прилике. Народни одбор Улциња из својих буџетских средстава издваја за набавку књига и опреме (те године је набављено 450 нових књига). Од тада су набавка књига и претплата на периодичку редовне. Број књига у Библиотеци нарастао је 1965. године на 4.420 јединица. Библиотека је у овоме периоду била претплаћена на пет листова (*Политика*, *Борба*, *Побједа*, *Фудбал* и *Спорт*). Број редовних чланова се удвостручио, од 80 у првој години рада на 165 у 1965. години.

Тих година Библиотека је кубурила са смјештајем. Новембра 1961. године пресељена је из Дома културе у просторије Задружног дома, поред старе Пијаце. Књижни фонд јој је био смјештен у једној нефункционалној просторији Уљаре.

Просторије јој нијесу биле подесне за рад, и у њима су стално одржаване конференције и састанци, јер у Улцињу није било других подесних просторија³². Стога је наступио период стагнације, јер читаоци готово и нијесу били у могућности да користе читаонички простор.

Ни структура књижног фонда није била задовољавајућа. Доминирала је белетристика. Није посједовала лексикографских издања, информативне и уопште приручне литературе, неопходне за рад једне библиотеке. Марксистичке литературе и дјела из природних и примјениених наука такође је било веома мало. Књига на албанском језику било је свега 110, иако је велики проценат корисника био управо албанске националности. Није имала завичајни фонд књига, тако да онај који се интересовао за историју или савременост Улциња није у Библиотеци могао наћи никакав писани докуменат нити штампану ријеч о овом крају. Библиотека је била без стално запосленог, тј. водило ју је једно лице хонорарно са скраћеним

³⁰ В. Х.: Слаб рад читаонице „Мирко Срзентић“. — *Побједа*, VII/1950, бр. 268, стр. 5.

³¹ М'ашан/ Павићевић/: Педест година рада Улцињске читаонице. — *Политика*, /1950, бр. , (21. новембра), стр. 8.

³² Мирослав Лукетић: *Положај народних библиотека у Црној Гори и њихов развој*. — У: Проблеми библиотекарства у Црној Гори, Цетиње 1965, стр. 85.

радним временом; отворена је била само три сата дневно (од 15 до 18 часова).³³ Па ипак, број чланова није био тако мали — године 1964. Библиотека је имала 485 учлањених,³⁴ али наредне године свега 275.³⁵ Осјећала се све већа потреба за стварањем бољих услова, увећањем библиотечког материјала, постављањем професионалног лица — а то значи и изналажењем сталних извора финансирања. На потребу таквих рјешења све више су утицали не само локални захтјеви корисника него и динамичка туристичка фреквенција, превасходно домаћих посјетилаца. Стога је 1965. година, у извјесном смислу, преломна. Библиотека је постала самостална установа, са финансирањем из дотације Општине Улциња.³⁶

И поред неповољних просторних и кадровских услова, Градска библиотека и читаоница „Мирко Срзентић“ проширује своје функције: све више пружа стручну и другу помоћ библиотекама у улцињском крају, како у пропагирању и ширењу књиге у народу тако и у развијању других облика културно-просвјетне дјелатности. Ове њене функције и самоуправно организовање на основу статута и самоуправних нормативних аката доводи до промјене назива, између осталог, и због тога што је њена дјелатност постала далеко шира него што је само градско подручје. Стога је Општинска скупштина Улциња, разматрајући активност Градске библиотеке, 4. јуна 1965. године донијела одлуку о њеном прерастању у матичну библиотеку. У складу са Законом о библиотекама СР Црне Горе (Сл. лист СР Црне Горе бр. 22/1965), водећи рачуна о специфичностима подручја које ова библиотека треба да покрива, одређене су јој матичне функције. Тада су јој припојене библиотеке у Штоју и Владимиру. Дотадашња Градска библиотека и читаоница преименована је у **НАРОДНУ БИБЛИОТЕКУ И ЧИТАОНИЦУ „МИРКО СРЗЕНТИЋ“**, чиме она постаје библиотека за цијело подручје општине Улцињ. Проглашена је, дакле, за општинску матичну библиотеку, са задатком и обавезом да ради на развијању cjелокупне библиотечке дјелатности у општини.

Средином 1967. године Библиотека добија први пут стално упошљеног радника, са пуним радним временом. Из године у годину повећава књижни фонд и постиже све значајније резултате.³⁷ Анализом трију основних елемената постојања и рада Улцињске народне библиотеке, приликом усвајања Стан-

³³ Ј/ука/ Г/ојнић/: Треба ли Улцињу библиотека. — *Побједа*, XXIV/1967, бр. 2597, 9. III, стр. 9; Никола Луцај: Сиромашна библиотека. — *Побједа*, XXIV/1967, бр. 2616, 18. V стр. 11.

³⁴ Исто.

³⁵ М. Лукетић, на истом мј.

³⁶ А/лександар/ Јаниновић: О култури много за културу мало. — *Побједа*, XXV/1969, бр. 2885, 21. XII, стр. 7. О Улцињској библиотеци.

³⁷ Исто.

дарда за народне библиотеке у СРЦГ,³⁸ долази се до ове слике: да је тадашње стање књижног фонда износило око 23.000 јединица, да је библиотечки простор износио свега 120 m² и да је библиотекарски кадар чинило свега једно лице са средњом спремом. Недостајало је, према Стандардима, 330 m² функционалног библиотечног простора и 2.459 књига, као и три библиотечка радника (1 виши књижничар и 2 књижничара) са пуним радним временом, да би Библиотека могла нормално да ради и обавља успјешно своје функције.³⁹ Убрзо су, међутим, задовољени захтјеви поменутих стандарда у погледу величине књижног фонда. Године 1978. у њеним је витринама било око 22.000 књига, од којих готово половина на албанском језику. Према томе, за посљедњих десет година књижни фонд ове библиотеке је петоструко увећан. На читање се годишње издавало више од 26.000 књига, Тако је, у ствари, стизала „књига до сваког читаоца“.⁴⁰

Године 1979. Заједница југословенских националних библиотека издала је „Водич кроз народне библиотеке Југославије“,⁴¹ из којег се види да су те године била овдје стално запослена два радника са средњом спремом, од којих је један био са положеним стручним библиотекарским испитом, а укупни број књига (томова) износио је 22.270. Занимљиво је да је у *Водичу* дата и структура књижног фонда по систему универзалне децемалне класификације: књига из опште групе било је 300, из филозофије 170, из друштвених наука 2.050, из природних наука 250, из примијењених наука 215, из умјетности 620, из књижевности и лингвистике 17.520, из историје и географије 1.020. (Број књига за дјецу је износио 9.000.) Укупан број уписаних читалаца био је 1685, а њихова структура изгледала је овако: дјеца до 14 година 168, ученици средњих школа и студенти 840, радници из непосредне производње 252, радници из осталих дјелатности 150, земљорадници 25, остали 250. Укупан број прочитаних књига износио је 34.540.

Данас у витринама Библиотеке има преко 30.000 књига. Готово половина је на албанском језику. Од 1979. године, након катастрофалног земљотреса, предузет је низ мјера — од стране Општинске самоуправне интересне заједнице културе,

³⁸ Стандарди за народне библиотеке у СР Црној Гори. — Библиографски вјесник, V/1976, бр. 1—2, стр. 171—201.

³⁹ Стање народних библиотека у Црној Гори (Што имамо и шта нам недостаје према Стандардима о народним библиотекама). — Библиографски вјесник, V/1976, бр. 1—2, стр. 221.

⁴⁰ А/лександар/ Јаниновић: Из библиотеке „Мирко Срзентић“ у Улцињу. Књига до сваког читаоца. За посљедњих 10 година књижни фонд ове библиотеке петоструко повећан, а на читање се годишње издаје више од 26.000 књига. — *Побједа*, XXXV/1978, бр. 4640 (8. новембар), стр. 3.

⁴¹ Водич кроз народне библиотеке Југославије. Заједница југословенских националних библиотека. Београд 1979, стр. 121.

уже и шире друштвено-политичке заједнице и Савеза библиотекара Југославије — за повећање књижног фонда и оспособљавање једног намјенског објекта за потребе Библиотека, тј. за стварање „Библиотеке солидарности“ у Улцињу. Напори су уродили плодом.

У књижном фонду и обављању основних дјелатности и функције матичне службе, Народна библиотека „Мирко Срзентић“ постиже добре резултате, по чему се убраја у успјешније (међу 18 матичних библиотека) у СР Црној Гори. Усељењем (1984. г.) у нове функционалне просторије и кадровским јачањем, она ће добити још веће могућности за успјешан рад, за унапређивање библиотечке дјелатности на подручју улцињске општине. Јачање кадровско-материјалног потенцијала подразумева, разумије се, и њено прерастање у библиотечко-информациони центар на свом подручју, што ће рећи: да и она, као један од субјеката изградње библиотечко-информационог система у СР Црној Гори, мора проширити своје досадашње функције на информативне, рефералне, научне и матичне задатке.

Др Душан Мартиновић